

OTÁZKA DO DISPUTACÍ

> Toto je časť z pôvodnej dvojjazyčnej verzie, kde bol slovenský text zobrazený na každej druhej strane <

INTELEKTUÁLI A SPOLOČNOSŤ

Kto je vlastne intelektuál? Čo je podstatou úlohy intelektuála v živote spoločnosti? Do akej miery závisí táto úloha od vlastnej voľby a ako ju ovplyvňuje spoločenská objednávka? Aké okolnosti a situácie nútia intelektuála rozmyšľať a rozhodovať sa či má „odísť, kritizovať alebo byť lojálny voči spoločnosti“? Aké sú dôsledky takejto voľby?

Sokrates odpovedal jasne. Hoci spochybňoval legitimitu aténskych bohov a „kazil“ mládež, považoval sa za lojálneho občana. Napriek výhradám vďačil Aténom za možnosť žiť zmysluplne. Sokrates definoval svoj vzťah k Aténom podobenstvom vzťahu ovada ku koňovi: tak ako žihadlo ovada preberie koňa z letargie, udržiava ovada pri živote krv koňa. Sokrates napriek naliehaniu priateľov, aby pokojne prežil zvyšok svojho života vo vyhnanstve, odmietol ujsť. Vzдорujúci a zároveň lojálny ostal a zomrel podľa vôle a rozhodnutia aténskeho senátu. Svoj zmysel života videl v kritike spoločnosti.

Podľa sokratovského ideálu je teda úlohou intelektuála sledovať a spochybňovať mýty a ideály spoločnosti, v ktorej žije. Na jednej strane ohrozuje ľudí, ktorí majú v rukách moc, na druhej, podrobia sa diktátu svedomia či princípu, môže ohroziť svoju vlastnú existenciu.

Intelektuála nedefinuje len inteligencia, ale aj kritický postoj k akémukoľvek *status quo* v spoločnosti. Brilantná myseľ, ktorá lojálne a nekriticky slúži nastolenému poriadku, akokoľvek liberálnemu, nie je myseľou intelektuála. Byť intelektuálom znamená vedome a z vlastnej vôle sa spoločensky angažovať. V žiadnom prípade to nie je údel, ku ktorému je intelektuál odsúdený.

Ak súhlasíme s takouto definíciou intelektuála, potom je logické, že prestať byť intelektuálom je taktiež vecou osobného rozhodnutia. Kritický postoj ako atribút skutočného intelektuála, nemožno zaujať a zachovať za neexistencie individuálnej autonómie.

Hoci úloha intelektuála ako „spoločenského svedomia“ či „diablovho advokáta“ skutočne predpokladá vziať na seba zodpovednosť za obranu bezmocných, podnecovanie lenivých a napomínanie tyranov, hlavný záväzok má intelektuál voči vlastnému svedomiu a mravným princípom. Ak spoločnosť požaduje od intelektuála, aby vždy a všade uplatňoval právo „kritizovať“, znásilňuje tým intelektuálnu autonómiu rovnako ako cenzúra ktoréhokoľvek tyranského režimu. Nakoľko hodnoty autonómie a zodpovednosti sú navzájom závislé, oboje sú nevyhnutným predpokladom pestovania kritického postoja.

Autonómii a zodpovednosti sa však často upiera možnosť vyjadrenia, alebo sa dostávajú do vzájomného konfliktu. Represívne režimy zvyčajne zahŕňajú intelektuálov do vnútorného či vonkajšieho exilu alebo ich zvädzajú, ba dokonca vydierajú, aby zradili svoje záväzky voči mravným princípom a verejnosti. Tí, ktorí odolávajú, robia tak za cenu osobného rizika a navyše s nejasným výsledkom. Aj keď nie tak očividne, má osud intelektuála v otvorenej a stabilnej spoločnosti tiež svoje dôsledky. Profánne potreby života, lákadlá bohatstva a pohodlia, ľahostajná verejnosť a prostredie sebauspokojenia, zahŕňajú intelektuála do exilu subtilnejším, nie však menej osudovým spôsobom.

Avšak je to práve počas sociálneho napätia, politických prevratov alebo mravného chaosu, kedy sa hodnota individuálnej autonómie intelektuála môže dostať do zjavného rozporu s jeho alebo jej spoločenskou zodpovednosťou. Intelektuál stojí pred voľbou, či bojovať alebo odísť. Ak je spoločnosť ohrozená a obe tieto možnosti - kritizovať alebo stiahnuť sa zo scény - sú rovnako kategorické, vynára sa otázka, či intelektuál uprednostní blaho spoločnosti alebo vlastný intelektuálny rast. Takže, ak sme intelektuálov definovali ako aktívnych kritikov spoločnosti, zostávajú ešte tí, čo sa stiahnu z verejného života alebo emigrujú, intelektuálmi?

Za akých okolností má intelektuál v rámci kategórii: odísť, byť voči spoločnosti kritický alebo lojálny, uprednostniť sám seba alebo blaho svojej spoločnosti? Kedy je jeho či jej spoločenská angažovanosť nevyhnutnosťou a kedy nie, kedy je nezmyselným hazardom a kedy prirodzeným a legitímnym činom?

JOHN HALL

Časté zamieňanie normatívnych a sociologických kategórií spôsobilo, že diskusie o úlohe intelektuálov sa stali veľmi zložitými. Ak však rozlišujeme tieto kategórie, môžeme sa dopracovať ku dvom dôležitým bodom. Z normatívneho hľadiska [na základe morálnych hodnôt, zásad a ideí] by sa intelektuáli mali usilovať hovoriť pravdu. Tento kategorický postoj sa môže dostať do konfliktu v liberálnych spoločnostiach, ktoré pietne uctievať liberalizmus. Intelektuáli bývajú totiž často absolútne presvedčení o pravde rozmanitých doktrín - nacionalistických, fašistických, marxistických. Spomínané pravidlo však jednako umožňuje kritizovať povedzme Jeana-Paula Sartra, keď odmietol vypovedať pravdu o stalinizme, nakoľko sa bál, že billancourtskí robotníci stratia guráž. Zo sociologického hľadiska treba venovať výraznú pozornosť Tocquevilleovej analýze vzťahov medzi intelektuálmi a mocou (jeho práca L'Ancien régime hovorí o politickom a spoločenskom systéme vo Francúzsku pred rokom 1789). Vylúčenie z politickej hry inšpiruje a podnecuje intelektuálov vytvárať rôzne grandiózne, ideologické schémy; vznikajú totálne alternatívne vízie sveta, v ktorom budú mať intelektuáli značnú moc. Je to pochopiteľné, priam vznešené, skutočnosťou však je, že daňou za takéto schémy bolo veľké utrpenie. Intelektuálov, marginalizovaných takýmto spôsobom možno postaviť do protikladu s kritikmi otvorenejších spoločností. Kritikmi, ktorí dokážu povzbudzovať a podnecovať tak, aby sa liberálne hodnoty realizovali v praxi. Vytvoríť inštitucionálny rámec pre takúto kritiku je zložité, ale nie nemožné - jasným dôkazom sú rozdielne životné dráhy Maynarda Keynesa a Jürgena Habermasa.

PETR PITHART

Zúžim Vaši otázku: má či nemá intelektuál vstupovať do praktickej politiky? Premýšlel a psal jsem o tomto dilematu dlhou před tím, než jsem si je okusil na vlastní kůži, přemýšlím a píšu o něm i poslední čtyři roky - od té doby, co jsem z politiky zase vypadl.

Bude nad síly intelektuála, toho objevitele otázek i tam, kde se zdají být samé jistoty, machra na odpovědi, které se ukáží být zase jen další otázkou, patentovaného skeptika, umělce v pochybování, jako na drogách závislého na obracení věcí na rub, ducha vskutku především tázavého, a tedy kritického, bude nad jeho síly zůstat sám sebou, bude-li se muset angažovat v politice stranické. A to platí o politice jakékoli relevantní politické strany. Imperativ uspět v příštích volbách zužuje výměr možných budoucností (maximálně!) ubohé čtyři příští roky! To je ale přece pro tázavého a pochybovačného ducha něco jako lobotomie. Ostatně intelektuál se prozradí jako budižkničemu nejvíce právě v onom apogeju parlamentní demokracie: nejméně se mu bude dařit ve volební kampani. Tvrdím (a vím, co mluvím, protože mluvím také o sobě), že je v ní prakticky nepoužitelný. Jak má sám sebe, svou stranu vychvalovat voličům, když přece pochybuje docela o všem?

Je ale nějaká jiná než stranická politika? A strana znamená volby jednou za čtyři roky - není co dodat.

Když to intelektuál přece jenom zkusí (třeba je vážná doba, je po převratu či před ním, hrozí nástup autoritářství či totality...), a když přitom dokáže použít svůj intelekt na to, aby intelektuála v sobě umlčel, uspět může. Ale musí svou skepsi, svoje pochyby zatajit a navenek předvádět jednoznačnou vůli, kladnou víru, pozitivní jistoty, jasná odmítnutí a jasná přitakání, černobílou vizi... Může uspět, ale nikoli jako intelektuál. Jeho obět může být dokonce jednou velebena. Jindy, obávám se že častěji, se prostě jenom zapře, zradí své daimonion.

Role politika a role intelektuála slučitelné totiž nejsou: vlivný intelektuál však nakonec může dokázat být politikem, úspěšný politik ovšem stěží dokáže být intelektuálem. Možná, že v tomto konstatování je odpověď na vaši otázku: držet své role by se měl více ten, kdo je obtížněji zastupitelný. Tím spíše, že intelektuála povětšinou ani nikdo zastoupit nechce: na skepsi, šouravých otázkách a pochybnostech, na váhavosti před pokušením moci ještě nikdo neudělal ani kariéru, ani peníze, ani si za živa nevydobyly proslulost - o slávě raději vůbec nemluvíme.

Z mého výměru intelektuála tak vypadávají všichni ti, kteří se dali - zavedení tam třeba zprvu i sžíravou kritičností - do tábora většinového mínění, masového souhlasu. A dokonce ti, kteří takové mínění a takový souhlas vytvářeli zprvu jako hlasy volající v poušti. Hle, pokus o definici: intelektuál je ten, který nikdy nemůže

dostat plně za pravdu, ale jehož skepse je pro hledání pravdy naprosto nepostradatelná. Bez ní snadněji vítězí pošetilost a nakonec pouhá síla.

Intelektuál není víc než politik: ten první je užitečnější tím, jak varovně umí říkat NE, ten druhý zase tím, jak přesvědčivě dokáže uskutečnit ANO. Vždycky potřebujeme oba. Někdy více toho prvního, jindy více toho druhého. Zpravidla ovšem nevíme, kdy je to „někdy“, a kdy je to „jindy“. Nebo si i myslíme, že to víme, ale stejně o tom pochybujeme.

TEODOR MÜNZ

Na intelektuála sa oddávna kladú veľké, predovšetkým mravné požiadavky: má byť svedomím národa, spoločnosti, má ju vychovávať, viesť ku vznešeným cieľom, má... Má teda stáť akoby nad spoločnosťou a riadiť sa svojou pravdou v nej. Ale kde vziať takého intelektuála? Spoločnosť je vždy rozdelená, jej zložky majú rôzne ciele a intelektuáli sú v každej z nich. Je predsudkom myslieť si, že intelektuáli sú len na „našej“ strane.

Ak mám teda hovoriť o úlohe intelektuála, musím tomuto predsudku podľahnúť aj ja a posudzovať ho tiež z „nášho“ hľadiska. Myslím si, že má mať určitú ideu o smerovaní spoločnosti, v ktorej žije a presadzovať ju; celej spoločnosti, nielen svojej skupiny. A túto spoločnosť musí zaraďovať do vyšších, dnes ďaleko nadnárodných celkov. Má mať určitú filozofiu dejín, predstavovať si čosi o smerovaní ľudstva a podporovať ho. Vie viac než iný a cíti záväznosť pomáhať im. Podľa potreby a svojich osobných schopností schvaľuje, podporuje, ale sa i búri a burcuje, riskuje, obetuje. Sokratovský model poslúchnuť zákon hoci odsúdenie je nespravodlivé, je len jeden z mnohých. Do verejnej sféry vstupuje intelektuál, keď to cíti ako svoju povinnosť. A uniknutie z nej závisí tiež od neho: zmení presvedčenie, zmĺkne v ňom kategorický imperatív, umlčia ho, dostane strach. Je to človek, má svoje limity. Či konal zbytočne, to ukáže budúcnosť, či hazarduje, to závisí od jeho postoja. Aj svoje vystúpenie môže pokladať za normálne a legitímne, kým v očiach iných sa stáva hrdinom, alebo dezertérom. Na tieto duchovné hodnoty niet objektívnych mier a váh.

K limitom intelektuála patrí aj jeho predvídavosť. Môže zlyhať, viesť zle, do závozu.

A. J. LIEHM

Podle mého nemůže být intelektuál ničím jiným než nezávislým hlasem. Pokud jím přestane být, ztratí svou identitu intelektuála a zařadí se někam jinač, podle své volby, lhostejno kam. Proto také, jak už jsem mnohokrát napsal, není nekonformnost intelektuálů za komunismu (za fašismu, v autoritativních režimech, v režimech, které šlapou demokracii) žádnou zvláštní zásluhou. Intelektuál prostě musí bránit svou identitu intelektuála, jež spočívá právě v nezávislosti jeho hlasu. Pokud by ji nebránil, musel by se stát někým jiným, resignovat na vlastní identitu.

Pro společnost jsou intelektuálové důležití zcela neúměrně své početnosti uvnitř společenství. Být intelektuál, hrát ve společnosti tuhle nevděčnou roli, není rovněž otázka vzdělání, či povolání. Rád říkám, že jsem v životě potkal řadu universitních profesorů, velkých techniků svého oboru, kteří nebyli intelektuálové ani za nehet, a na druhé straně jsem znal, doma, v Evropě i v Americe dělníky či sedláky, kteří byli přímo příkladem intelektuála (vezměte ostatně české písmáky v osmnáctém století, ale zrovna tak hugenoty, luterány, a jindy a jinde zas katolíky - v situacích, v nichž se intelektuál - to jest nezávislý hlas - bezpečně pozná). Každá doba ho potřebuje, pokaždé jinak. A potřebuje ho, nebo spíše je, každý rozumný politik. Jenže takových není mnoho.

EGON GÁL

Žijeme v dobe, ktorá nepotrebuje intelektuálov ako „svedomie spoločnosti“. Viac ako Sokratov potrebujú demokratické spoločnosti dobré univerzity, inštitúty slobodnej výmeny informácií a nezávislé súdy.

Okrem toho potrebujú fungujúce a nezávislé nadácie, občianske združenia a charitatívne organizácie. Viac, ako „diablových advokátov“ potrebujú kvalitných profesorov, vedcov, publicistov, sudcov a organizátorov občianskej spoločnosti.

Áno, zišiel by sa intelektuál sokratovského typu. Takýto intelektuál by sa však nemal považovať predovšetkým za „sponchybňovača mýtov a ideálov spoločnosti“ (ani Sokrates nespochybňoval bohov, ale ich vykladačov). Mal by sa skôr považovať za „robotníka argumentu“, za sprostredkovateľa medzi minulosťou a budúcnosťou, medzi vyznávačmi rozličných mýtov a ideálov.

„Odísť alebo ostať, byť lojálny alebo nie?“ Na to predsa každý z nás odpovedá tým, čo robí v praktickom živote. Verejne zdôvodňovať svoje vlastné rozhodnutia alebo posudzovať rozhodnutie iného mi pripadá dosť nepatričné.

WILLARD MULLINS

V krátkom komentári, rovnako ako v dlhom, je ťažké povedať, kto je „intelektuál“ a čo vytvára jeho spoločensko-politickú zodpovednosť. Mnohým znie termín „intelektuál“ pejoratívne. Záporný náboj mu udelili hlavne príslušníci hnutia hlásajúceho „koniec ideológie“ z päťdesiatych a šesťdesiatych rokov. Vykrslili intelektuálov ako posadnutých, úzkopsých a dogmatických teoretikov prevažne ľavicového zamerania, bez schopnosti pochopiť politickú skutočnosť a patologicky neschopných akceptovať svet ako taký. Ja vnímam intelektuálov inak a pozitívnejšie. Na rozdiel od tých, ktorí zdôrazňujú známe a ošúchané detaily z profánneho sveta - hlavne sociálne a politické stránky, no nielen tie - spočíva môj pohľad na intelektuálov v tom, že ich chápem v rámci širšieho kontextu.

Byť teda intelektuálom znamená podľa mňa zaujímať kritické stanovisko a zároveň si zachovať odstup potrebný pri hľadaní širších súvislostí. „Kritický“ potom nemusí znamenať len byť „revolučný“. Naopak, postoj môže byť celkom opačný, ak sa pri hľadaní širších súvislostí ukáže nepoučiteľnosť sveta a obmedzenosť ľudských bytostí vo vzťahu k tomuto poznatku. Hoci sa intelektuáli často snažia vysvetľovať tento svet vytváraním vymyslených alternatívnych svetov, neznamená to nutne nelojalitu k existujúcemu poriadku či neschopnosť v tomto poriadku žiť.

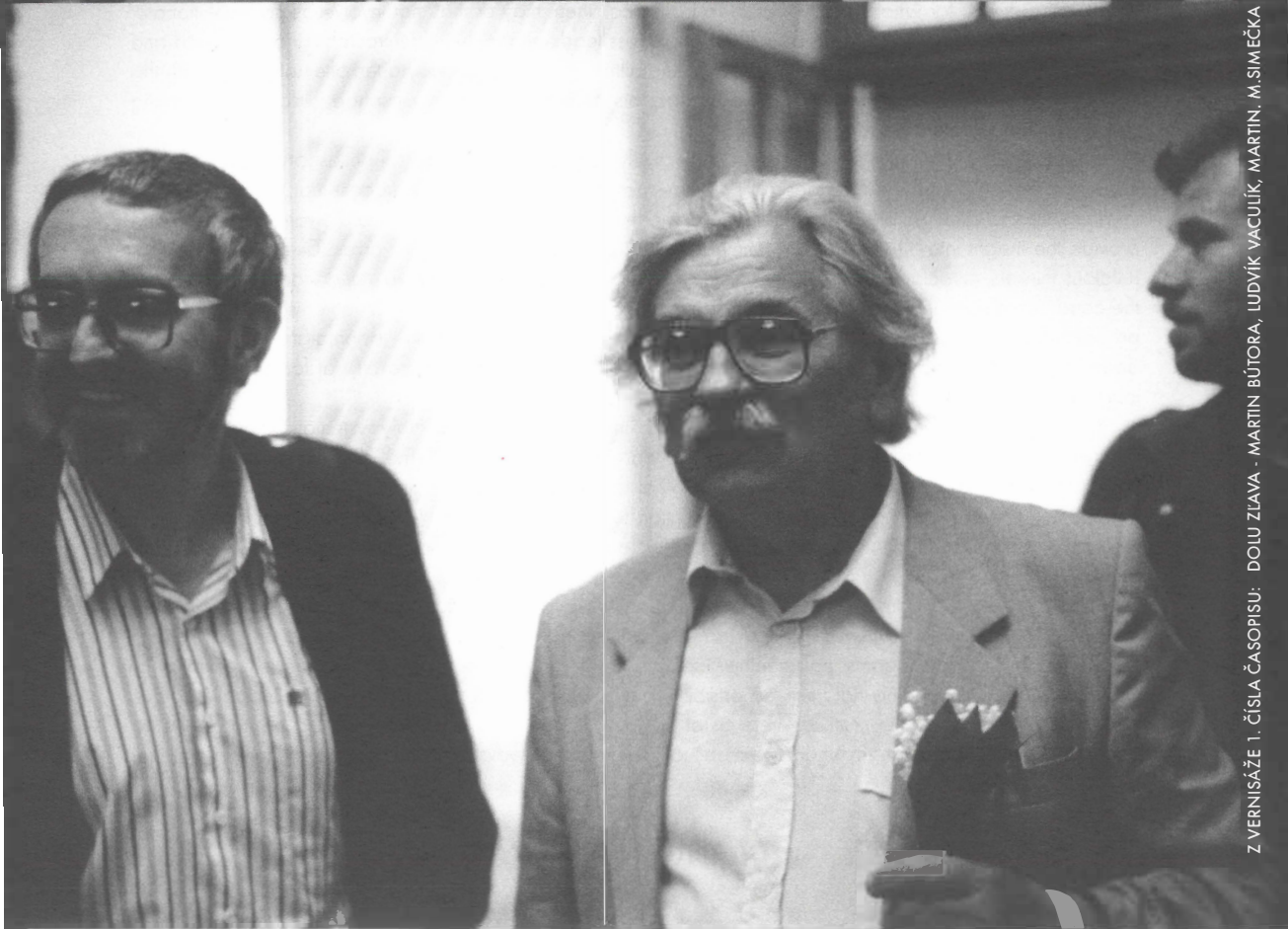
Doposiaľ by sa zdalo, že intelektuál by mal byť filozofom alebo politickým filozofom. Aj keď filozofi často vyššie uvedenému popisu vyhovujú, nechcel by som naznačiť, že skupina, nazývaná intelektuáli, je takto vymedzená.

Je veľa takých, čo sú schopní vnímať širšie súvislosti a majú dar originálne vysvetliť banálny a bezprostredný svet. Mám na mysli umelcov, náboženských mysliteľov, hudobníkov, básnikov, dramatikov, spisovateľov, historikov, autorov utópií, poviedok, odborníkov v rôznych vedných odboroch, ale aj humoristov, komikov a satirikov, nakoľko smiech je najistejším liekom proti úzkoprsej vystatovačnosti, prehnanej horlivosti či zarytému dogmatizmu. Keďže satira si vyžaduje istý stupeň „zdržanlivého odstupeň“ a pochopenie kontextu ako nevyhnutnosti pre autentický pohľad, môže aj smiech nahloďať zotročujúci vplyv straníckych fanatikov.

Treba tiež podotknúť, že hoci termín „intelektuál“ evokuje systematické poznávanie a štrukturovanú reflexiu, ktoré sa často spájajú s knihomolstvom, samotné znalosti nepostačujú, tak ako nepostačujú encyklopedické vedomosti alebo mechanické hromadenie overených informácií. Podľa môjho názoru treba nedogmaticky hľadať súvislosti medzi jednotlivými prvkami a zároveň akceptovať ironické, paradoxné, rozporné a dialogické vlastnosti skutočnosti a primerane im rozumieť. Z toho vyplýva, že medzi termíny „intelektuál“ a „vysokoškolský učiteľ“ nedávam znamienko rovnosti.

Pokiaľ ide priamo o spoločenskú a najmä politickú zodpovednosť intelektuála, treba povedať, že väčšina z nás síce obdivuje mysliteľov, ktorí statočne trvajú na svojej duchovnej autonómii a odporujú politickej nespravodlivosti, ale nemožno tvrdiť, že toto je nevyhnutnou povinnosťou intelektuála. Nie je to jeho výsadná povinnosť. Aj keď v porovnaní s neintelektuálmi predpokladáme, že intelektuáli majú isté prednosti, vedia sa lepšie vyjadrovať a zaujímať stanoviská, musíme si dať pozor, aby sme ich nepovažovali za elitu, ktorej sa zvykne podriaďať. Nemali by sme im pripisovať ani politickú zodpovednosť, ktorej sa my ostatní zbavujeme.

Takéto nerozumné konanie by nás mohlo nielen politicky mrziť, ale intelektuálov by udržiavalo v štádiu

Z VERNISÁŽE 1. ČÍSLA ČASOPISU: DOLU ZĽAVA - MARTIN BŮTORA, LUDVÍK VACULÍK, MARTIN, M. SIMĚČKA. HORE ZĽAVA - IVETA RADIČOVÁ, ZUZANA SZATMÁRY, SAMUEL ABRAHÁM, MIROSLAV MARČELI

nerealistickej zodpovednosti, ktorú si tak často v histórii nesplnili. Navyše, mnohým politickým záležitostiam, napríklad tyranii, rozumie obyčajný občan rovnako dobre ako intelektuál.

Intelektuáli, ktorí zaujímajú politický postoj proti politickej nespravodlivosti, volia často rôzne formy odporu. Mlčanie alebo vnútorná emigrácia môžu byť výslovne účinným prostriedkom, ako odmietajú zlý režim, niekedy možno rovnako bolestným ako väzenie či smrť. *A priori* nemožno povedať, čo je pre danú situáciu najvhodnejšie. Musia sa rozhodovať v konkrétnom čase a priestore, vystavení často krutým okolnostiam, často zabudnutí alebo bez nároku na poctu - hlavným kritériom musí byť len a len vlastná integrita.

ERAZIM KOHÁK

Nejsem žádný „intelektuál“. Tu nálepku odmiätam stejně jako prorok Amos (7,14) odmiätá nálepku „pro-roka“. V demokratických zemích má slovo „intelektuál“ pejoratívne elitársky nádech. Totiž úloha, ktorú mu prísuzujete - „vedome a z vlastnej vôle sa spoločensky angažovať“ - jednat svobodne a zodpovedne, je obecnou úlohou každého občana v demokratickej spoločnosti. Pokiaľ ji neplní, prestáva byť občanom a stáva sa poddaným.

Tak svobodne a zodpovedne jednali v januári 1977 tí, ktorí podpísali Chartu. Nepodpisovali ju však preto, že boli „intelektuálové“. Byli medzi nimi i dielníci. Chovali sa prosté ako občania - uprostred davu poddaných.

Nemyslím, že kvalita života v danej spoločnosti sa odvozuje podľa toho, koľko má intelektuálov. Je však bezprostredne závislá na tom, koľko má občanov. Lidé „od pera“ majú zvláštnu zodpovednosť len v tom, že svoju viditeľnosť ovplyvňujú svojimi bližšími. Pokiaľ je mohou slovom či skutkom, doma či v zahraničí, vybiť a podporovať v občanství, plniť svoje poslania. Niekedy prosté žiť ako občania môže mať svoj význam. Každý sám za seba potrebujeme posúdiť, ak a kde môžeme úlohu občanství najlepšie plniť, Sokrates obetou, Aristoteles odchodom. Na tom už nezáleží.

Když se však lidé „od pera“ tohoto úkolu vzdají či když začnou dokonce své bližní usmiřovat s poddanstvím, připadá mi lhostejné, zda to dělají doma či v zahraničí - či zda si dál říkají „intelektuálové“. Na nich už nezáleží.

DUŠAN POKORNÝ

Každý intelektuál je členom spoločnosti, a každá úvaha o jeho postavení v nej vychádza - ať už vedomo alebo nevedomo - z toho či onoho pojetia „členstva“, o ňomž je reč. Thomas Hobbes - ktorý sa učil u Galileja - začína s predspoločenskými jednotlivičmi (se súčasťkami, z nichž stroj sestáva), a pta sa, ak sa takí jednotlivci musia pospojovať (jaké „prevody“ musia medzi súčasťkami existovať), aby vytvorili spoločnosť (stroj sestávajúci z oných súčasťok). Jenže predspoločenský jednotlivec je už z definície produktom seba samého, a je teda právom sústredený na seba a na svoje dobro. Takí jednotlivci vytvárajú spoločnosť ku svojmu obrazu, spoločnosť ovládanú súťaživosťou, nikoli vzájomnosťou. V modernej dobe je to potom občasná spoločnosť, ktorá vychádza z práv jednotlivca a v níž „občanství“ sa chápe ako právomoc obhajovať tá práva a zaručiť tak vliv občanov na vládne rozhodovanie. „Byť členom občanskej spoločnosti“ není tedy hodnota sama o sobě: nejde o moderní formu solidarity, nýbrž o výkon pravomocí, jejichž funkce je instrumentální, neboli služebná.

V tomto světe - v tomto pojetí současnosti - může intelektuál, přísně vzato, nanejvýš obhajovat ona individuální práva. Jistě, „nanejvýš“ nemusí znamenat „málo“: v nejednom případě taková obhajoba vyžaduje velkou odvahu a mnohé oběti, a zaslouží si úcty, protože pomáhá lidem vymanit se z vlády ponižování a násilí. „Nanejvýš“ se vztahuje na meze, které vyplývají z výchozího pojetí vztahu mezi jednotlivcem a společností. Na otázku, zda „odejít, kriticky se vyjádřit, nebo zůstat věrný“, je intelektuál oprávněn odpovědět, že bude postupovat tak jako každý jiný: zvolí tu cestu, která maximalizuje hodnotu jeho funkce užitečnosti, pokud mu to dovolují danosti, s nimiž musí počítat. Pravda, má funkce užitečnosti může zahrnovat i dobro jiných. Jenže to je dobro jiných podle mého mínění o tom, co je pro ně dobré; a je také věcí mého rozhodnutí, jak velkou váhu bude mít mé vědomí jejich dobra ve vytváření mého dobra.

Když začneme s Rousseauem, dostaneme se přes mnohé oklky k radikálně jinému obrazu vztahu mezi jednotlivcem a společností. Na počátku historického vývoje je lidské společenství, v němž „osobnost“ nevytváří to, čím se jedinec liší od jiných; naopak, každý z nich je „osobou právě v tom, co má s nimi se všemi společného, co jeho nebo ji identifikuje jako člena onoho společenství. Podobně tomu je, a vždycky bylo, v životě jedince: dítě nejprve přijímá ten obraz sebe, který vyplývá z pravidel a zvyklostí, jež platí pro kohokoli. V obou těchto případech - ve vývoji druhu i ve vývoji jedince - se vlastní já postupně vytváří na pozadí onoho „já“ původně přijatého „zvenčí“. Socializace a individualizace jsou potom dvě stránky téhož procesu. Každý z nás se narodí do určité řeči a do určitých forem společenské soudržnosti - a teprve na základě toho, co takto každý z nás sdílí se všemi, může si každý vytvářet představu o tom, kdo je a jaké společenské podmínky by umožnily plný rozvoj její nebo jeho totožnosti. Odtud se potom dostáváme k tomu pojetí občanské společnosti, v níž „občanství“ je právo podílet se na legitimním „sebe-vytváření“ společnosti jako celku - a to je hodnota sama o sobě, nikoli jen prostředek k dosažení nějakého jiného účelu.

V tomto obraze současnosti připadá intelektuálům úkol pomáhat ve vytváření společenské vůle v pravém slova smyslu, tedy vůle, která není jenom součtem jednotlivých vůlí braných jako data. Víme velice dobře, že jednotlivé vůle mohou být slepé, pokud jde o širší důsledky jejich působení. Je tedy nutné najít komunikační formy, které budou zprostředkovat kritické „setkávání“ výchozích postojů ke společenským problémům doby. V této oblasti mají dnes intelektuálové zvlášť velkou odpovědnost. Důvody jsou nasnadě. Slovo, které už ze své povahy vyzývá k interpretaci, ustupuje obrazu, který si zase ze své povahy nárokuje nepochybnost, tedy pravdivost - ačkoli úhel, z něhož je obraz „snímán“, ovlivňuje informaci, kterou sděluje. Navíc obraz zachycuje jedinečnost, zatímco vývoj všeobecných idejí, které jsou s to ukázat místo té či oné jedinečnosti v celku dění, se zpožďuje za procesy, které denně činí současný svět složitější a složitější.

Když se díváme na občanskou společnost tímto způsobem, je vědec nebo filosof, spisovatel nebo filmař, novinář nebo herec postaven před otázkou „odejít, kriticky se vyjádřit, nebo zůstat věrný“ tehdy, když mu ti, kdo mají politickou (nebo ekonomickou) moc, znemožňují, aby se podle svých schopností podílel na legitimním vytváření společenské vůle. Jinak řečeno, intelektuálovo postavení ve společenské dělbě práce mu zároveň přiděluje určité místo v celkovém rozdělení odpovědnosti za příští vývoj společnosti; a vnější zásahy způsobují, že se této zodpovědnosti nemůže zhostit. Ve většině případů však takové povinnosti nemají formu specifického závazku, a odpověď na hořejší otázku se nemůže opírat o existující normu. To je situace podobná té, v níž se u Aristotela nachází soudce, který shledá, že zákon je příliš všeobecný na to, aby vystihl všechnu konkrétnost okolností, o nichž má rozhodnout. Soudce se tedy musí ptát sám sebe, jaké pravidlo by zákonodárce stanovil pro tyto okolnosti. V našem případě pak ten, kdo je postaven před vaší otázkou, musí z vědomí povinnosti (kterou mu ukládá společenská situace ve svém celku), dovolit pravidlo jednání - pravidlo, které se obrací pouze k jeho vlastní situaci a je tedy (aby se tak řeklo) její jedinečností zcela prostoupeno.

Znovu tedy mnoho záleží na tom, kdo odpovídá na otázku „odejít, kriticky se vyjádřit, nebo zůstat věrný“ - ale tento typ rozhodování je od samého začátku zcela jiného druhu než algoritmy spojené s funkcí užitečnosti. Východiskem jsou nikoli osobní preference, nýbrž uznání odpovědnosti vyplývajících z intelektuálova postavení ve společnosti.

BÉLA EGYED

Moja odpoveď na vašu otázku vychádza z predpokladu, že všetky spoločnosti sa konštituuju na základe viac alebo menej otvoreného systému vzťahových identít; keď tieto identity dosiahnu určitý stupeň relatívnej stability, formujú sa z nich hegemónne subjekty (skupiny či jednotlivci). Inými slovami, spoločnosť nie je uzavretým systémom vzťahov sústredených okolo absolútne stabilného jadra.

Toto chápanie spoločnosti, inšpirované Althusserovými a Gramsciovými myšlienkami, má isté znepokojujúce dôsledky pre našu bežnú predstavu o „intelektuáloch“. Dokážeme napríklad pri takomto pohľade objasniť, čo znamená bojovať proti vládnucej moci? Najlepšia odpoveď na túto otázku znie: to, čo sa bežne označuje za „vládnucu moc“, musíme tiež považovať za zložené z mnohých častí, rozptýlené a relatívne. Je teda zavádzajúce hovoriť v súvislosti s „etablovaným poriadkom“ o spoluvine či opozícii. Namiesto

toho je oveľa vhodnejšie hovoriť o pozíciách, ktoré zaujímame v rôznych a niekedy vzájomne sa pretínajúcich bojoch o hegemoniu (v Gramscioho zmysle).

Politika preniká všade. Vyplyva však z toho, že intelektuáli, ktorí už *a priori* „reflektujú“, môžu a musia hrať zvláštnu úlohu pri identifikovaní a vymedzovaní bojov o hegemoniu? Vo Vašej otázke naznačujete, že angažovanosť v politických bojoch môže byť niekedy zbytočná - že spoločnosť nemá z nej žiadny prospech a že naopak angažovanému jednotlivcovi prináša iba obrovské problémy. Ak intelektuáli považujú politickú moc - či už svoju, alebo moc svojich protivníkov - za absolútnu, potom je ich konanie skutočne zbytočné a riskantné. „Vládnuca“ moc nikdy nie je absolútna ani hegemonná. To je myšlienka, ktorú vo svojich neskorších prácach zdôrazňuje Foucault. Táto moc je reálnou stabilnou rovnováhou síl, ktoré sa môžu hocikedy zmeniť, rozložiť alebo znovu zoskupiť. Táto nerovnováha v rámci rovnováhy má mnoho trhlín, ktoré ponúkajú obrovskú možnosť pracovať, zväčša bez páťosu hrdinstva a niekedy navonok neviditeľne, v prospech zmeny alebo proti nej. Čím zložitejšími sa stávajú liberálne demokratické spoločnosti, tým sú globálne rozprávanie o moci na ich pochopenie a zmenu nevhodnejšie.

Intelektuáli sa preto nemôžu domnievať, že v rámci istej množiny pevných mocenských vzťahov zaujmajú isté pevné miesto. Aj oni nachádzajú svoje miesto v rozmanitých, niekedy nezlučiteľných hegemonných skupinách; toto ich miesto je určené sociálnou praxou a inštitúciami, v rámci ktorých môžu hrať svoju skromnú rolu.

IVAN KAMENEC

Úniku niet! Fyzická, či vnútorná emigrácia je iba dočasným útekem, no nie východiskom. To však neznamená, že intelektuál má „povinnú miestenu“ v aktívnej politike moderného štátu. Doterajšie skúsenosti - v absolútnej väčšine prípadov - totiž dokazujú, že intelektuál buď odchádza z politiky totálne porazený, alebo sa v nej kompromituje, korumpuje, čo znamená vlastne tiež debakel - no nie politický, ale v tomto prípade už aj morálny. Je to dilema, ktorú sa zatiaľ nepodarilo uspokojivo rozriešiť, ba ani vysvetliť. Každé úsilie i tie najlepšie predsavzatia v tomto smere zlyhali a to vyvoláva traumy, neistotu, skepsu.

Prírodný vzťah intelektuála k politike, resp. k spoločnosti je v jeho permanentnej kritickej opozícii - bez ohľadu na to, v akom politickom systéme sa nachádza. Pritom by nemal upadnúť do ilúzií, že jeho úsilia budú korunované úspechom a rešpektované mocnými sveta. O to dôležitejšie je, aby jeho hlas bolo stále počuť, práve preto nemôže rezignovať - či už prostredníctvom úniku alebo viac-menej devótnej lojality.

Druhou, nemenej dôležitou stránkou opozičnej platformy intelektuála sú jeho pochybnosti - o vlastných záveroch a postojoch. Neistota je vari najbezpečnejšou zárukou, aby sám neupadol do ilúzií o samospasiteľnosti vlastných právd a ním navrhovaných riešení.

EDUARD CHMELÁR

Intelektuál do verejnej sféry nevstupuje. On je v nej *a priori* ukotvený. Niečo iné je vstup intelektuála do praktickej politiky. Domnievam sa, že intelektuálna politika môže nájsť uplatnenie len v podmienkach celospoločenskej krízy, keď sa hľadajú východiská a neraz aj nové hodnoty. V čase spoločenskej stability je však účinkovanie intelektuála v praktickej politike nielen nežiadúce, ale vlastne aj nemožné. Ozajstný intelektuál si totiž nevie poradiť s mocou. Ak to dokáže, prestáva byť intelektuál, pretože moc vždy vplyva na človeka, nie naopak. Intelektuál neznesie deformáciu svojho myslenia, ktorú so sebou vždy prináša politická moc. Nepoznám z histórie príklad, že by si intelektuál, ktorý vstúpil do politiky, zachoval svoju duchovnú integritu. Platónova sofokracia zostala utopickou víziou nie preto, že by sa nenašiel dostatočný počet múdrych ľudí, ktorí by vedeli riadiť štát, ale preto, lebo aj „filozof na tróne“ musí dodržiavať určité spoločenské normy, ktoré už svojou podstatou vylučujú nezávislé kritické myslenie. V tom treba vidieť aj poslanstvo, ktoré nám do svojej smrti pretavil toľko spomínaný Sokrates.

Takže - odísť, kriticky sa vyjadriť alebo zostať lojálny? Skôr to druhé, avšak nie vo význame emotívneho protestu, ale formou konkrétnych návrhov, prostredníctvom ktorých by bolo možné nepriamo určovať vývin spoločnosti. Intelektuál je zdrojom zmien, nie ich hnacím motorom.

LUDVÍK VACULÍK

I když se shodneme na definici intelektuála, nemusíme se shodnout na jeho úloze. Také intelektuálové se mohou lišit úrovní své „odborné“ kvalifikace: totiž s jakým vzděláním, s jakou informací pracují... a co ještě k tomu jejich individuální povahy? Intelektuál vysoké úrovně, teda pronikavosti úsudku, ba který se i blíží „pravdě“, může ještě pak být buď optimista nebo pesimista. Tedy člověk věřící ve smysl věcí, nebo naopak člověk, jenž prohlédnuv do dálky a hloubky, odhaduje, že je marné něco se pokoušet dělat, děje jsou neřiditelné a následky neodvratné. A co říkáte třeba i tomu, že je rozdíl mezi intelektuálem zdravým, a nemocným? Je přece rozdíl v názorech, chování i výkonu úředníka nebo dělníka zdravého a nemocného! Takže si myslím, že také u intelektuála největší váhu má, jaký je jako člověk.

Nemyslím si, že intelektuál má hrát nějakou svou úlohu: protože on ji prostě buď hraje, nebo ne. Je tedy intelektuálem jen ten, který ji hraje, a nikoliv už ten, jenž se z mnoha dobře promyšlených důvodů rozhodne nehrát žádnou úlohu? Jak takového potom nazvat - zrádce, zbabělce? To je nesmysl. Prostě také intelektuál se může rozhodovat „ano“ či „ne“. A zůstane-li pravdivým člověkem, kašle na to, zda je intelektuál či ne.

Mne intelektuáli nezajímají, ani diskuse o nich.

JAN SEKAL

Intelektuál dnes? Podle toho v které části světa. Tam, kde hlavní starost je prostě přežít, jsou intelektuálové automaticky příslušníky privilegovaných vrstev a nacházejí publikum vesměs ve společnostech konzumních. V takzvaně vyspělých společnostech, v jakýchsi dnešních Athénách, kde je pro většinu právoplatných obyvatel samozřejmostí se dosyta najíst, slušně se obléct, být v nemoci ošetřen a mít kde bydlet, je místo i pro intelektuály, jejich existence je akceptována, vítána, či alespoň tolerována a v každém případě je o nich jakási obecná povědomost. Stávají se z nich i svým způsobem hvězdy a jsou tak součástí zábavního průmyslu.

Má existence intelektuálů smysl? Jaká je jejich úloha? Mají také nějakou zodpovědnost títo svobodně uvažující občané, když předkládají výsledky svých úvah občas i důvěřivě, či bezradně společnosti? Ve Francii jsou často dávaní v protiklad Raymond Aron a Jean-Paul Sartre. Vývoj snad dává za pravdu prvnímu. Způsobil však druhý tolik zla svým působením, jak vyplývá z mnohých současných kritik? (Odhlédneme-li od posuzování a následného odsuzování jeho pohlavního života, hodného svíčekových bab.)

Mohl bych se přiblížit různým přirovnáním. (Malování a práce s materiálem vůbec dává jiný prostor k přemýšlení.) Když vznešená slova začínají přímo slavnostně plát, nelze mi nevzpomenout na německé Židy koncem devatenáctého století, kteří žili v asimilační iluzi a mezi sebou si hráli na Němce, a za takové se i považovali. Iluze mohou být i smrtelně nebezpečné.

PETR PRÍHODA

Odpovídá se mi nesnadno. Vaši definici intelektuála chci doplnit: měla by ho charakterizovat nejen kritičnosť vůči statu quo, ale i vůči sobě samému, tedy i vůči vlastní kritičnosti. Známe totiž i kritizující sofisty, utopisty, konjunkturalisty. Za jakých okolností má naplnit svou úlohu? Měl by ji naplňovat neustále. Přinejmenším tehdy, má-li co říci. Jeho úloha je vždycky veřejná, jinak ji plnit nelze („rozměry“ oné veřejnosti mohou být různé). Odchod nejraději jen tehdy, je-li k němu donucen. Mám ale pochopení i pro takový jeho odchod,

zjistí-li, že řekl vše, co uměl, nenalézá-li uši k slyšení, je-li unaven nebo otráven. Jeho angažovanost není zbytečná nikdy, riskantní je vždy, hazardní možná někdy, to se pozná až později.

FEDOR GAL

V čase, keď sa Bratislava/nahlas stala predmetom mohutného ataku zo strany komunistickej polície a médií, opýtal sa ma jeden blízky človek: „Nepublikovali ste to predčasne?“ Myslím, že som vtedy povedal: „A ako poznáš, kedy je správny čas?“ Bolo to tuším v roku 1988. V novembri 1989 sa v epicentre diania stretla tá časť slovenskej intelektuálnej obce, ktorá predstavovala dissent, ochranárske hnutie a rebelov z vedy a kultúry. Mnohí tí, ktorí nám boli duchovne blízki, ostali v prvých chvíľach prímrazení k svojim televízorom. Odvaha a vôľa k činu je asi rovnako rozpriestranená ako kultivovanosť a inteligencia. Pýtať sa kohokoľvek - t.j. aj intelektuála - prečo nemá súčasne to i ono, je nezmysel. Väčší je už potom iba vyčítať mu, že to má.

JANA JURÁNOVÁ

Prosím Vás! Chodte s takouto otázkou voľakde, najlepšie za baľkom Vajanským na onen svet, ten Vám odpovie tak, že budete spokojní. Aj pátosu tam bude nadostač, aj moralizátorstva, aj Vám povie, že netreba pred zodpovednosťou utekať, že treba hromziť proti tyranom a zastávať sa bezmocných, no skrátka, so skutočnosťou to síce nebude mať nič spoločné, ale zato to budete môcť tesáť rovno do kameňa.

Čo mám s Vami robiť, kamaráti moji milí? Je mi ľúto, ale za túto otázku - predžutú odpoveď Vám môžem len vynadať. Nič iné mi nezostáva.

Dovoľte mi láskavo, aby som si tyranov aj bezmocných definovala sama a uisťujem Vás, že sa to s Vašou definíciou nebude vždy zhodovať.

A napokon slová „úloha“ a „rola“. Rola sa hrá? Treba hrať na Slovensku a najmä v Bratislave rolu intelektuála alebo intelektuálky? Prosím Vás a v ktorom salóne? Komu a pre koho? Treba si plniť úlohu intelektuálky a intelektuála? Voči komu?

Všetky tie vznešené reči o povinnostiach intelektuála považujem za nechutný gýč. Za nechutnú ideológiu, voči ktorej sa práve tí Vaši „bezmocní“ sova môžu brániť.

Ak sa mi niekedy chcelo odísť zo Slovenska, tak len preto, že „intelektuáli“ a „elita“ na Slovensku tvoria príliš nepodnetné, málo diskurzívne okolie. Dá sa to povedať aj ľudovejšie: „okná do dvora“.

A čo je to tá „...zodpovednosť za obranu bezmocných“? Kto sú to tí bezmocní? Na Slovensku je, preboha, už dávno povinná školská dochádzka, takže by teoreticky každý mal vedieť čítať a písať. Takže by sa mal teoreticky každý vedieť nejako zorientovať. Nemusíme už hádam zakladať spolky na osvetľovanie hláv nášho úbohého ľudu, nemusíme zakladať spolky miernosti. Považujem za nevyhnutné zachraňovať samu seba pred rozličnými škodlivými ideológiami, chrániť si vlastný zdravý rozum a kritický odstup. Reči o povinnosti intelektuálov sú nechutné. Rovnako nechutné ako reči o tom, že učitelia a lekári sa majú obetovať a za malé platy znášať veľké starosti, lebo na bedrách jedných leží výchova nasledujúcich generácií a na bedrách druhých zasa zdravie národa. Tie reči sú podozrivé a sú perfidne. Tak isto ako reči o tom, že ženy majú byť trpezlivé a znášať pokorne svoj osud. Vždy, keď niekto vopred vie, ako sa má niekto iný správať v nejakej role, je to podozrivé. Treba sa pýtať, čo za tým je - zle definovaná otázka alebo zlý úmysel? (Dúfam, že vo Vašom prípade ide o to prvé!)

Po tom všetkom, čo sa v tomto priestore stalo, už má byť dávno každému jasné, že tzv. intelektuáli nemajú nárok na to, aby boli automaticky považovaní za elitu národa, aby sa im podsúvali len dobré úmysly. Neznášam elitárov a elitárky. Ešte som zatiaľ nepochopila, čo a kto im dal mandát na to, aby sa tak tvárili a aby to o sebe vyhlasovali. Zavadzajú mi. Rozčuľuje ma, že ich musím tolerovať. Na Slovensku je najvyšš trápne tváriť sa ako elita, vyhlasovať o sebe - som elita. Dvíha sa mi z toho žalúdok. Nechcem sa ani omylom, ani náhodou medzi nich a medzi ne zaradiť.

Prosím Vás, už mi nikdy takúto otázku neposielajte!!!